

УДК 711.14–024 (477.61)

Сопов Д.С.,
аспірант кафедри екології та безпеки життєдіяльності
Уманський національний університет садівництва

СТРУКТУРА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ФОРМУВАННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН, ДИНАМІКА

Розглянуто основні передумови й історію формування структури землекористування на території Луганської області. Проаналізовано його сучасну структуру, окреслено співвідношення сільськогосподарських угідь, що порушують екологічну рівновагу, та середовище угідь, що стабілізують. Наголошено на значенні показника забезпеченості одного мешканця земельними ресурсами та різними їх видами.

Ключові слова: землекористування, Луганська область, сільськогосподарські землі, рілля, земельний фонд, земельні ресурси.

Рассмотрены основные предпосылки и история формирования структуры землепользования на территории Луганской области. Проанализирована его современная структура, очерчено соотношение сельскохозяйственных угодий, нарушающих экологическое равновесие, и средостабилизирующих угодий. Обращено внимание на значение показателя обеспеченности одного жителя земельными ресурсами и разными их видами.

Ключевые слова: землепользование, Луганская область, сельскохозяйственные земли, пашня, земельный фонд, земельные ресурсы.

Sopov D.S. THE STRUCTURE OF LAND USING IN THE LUHANSK REGION: SHAPING, UP-TO-DATE STAGE, DYNAMICS

Main causes and the history of shaping structure of land using on the territory of the Luhansk region are viewed. The up-to-date structure of land using is analyzed, the correspondence of kinds of lands which distort the ecological balance and stabilize it is lined. It is stressed on the significance of the index of one settler's procurement by land resources and their different kinds.

Key words: land using, Luhansk region, agricultural lands, ploughland, land fund, land resources.

Постановка проблеми. Інтенсивне освоєння будь-якої території неодмінно спричиняє антропогенний пресинг на ландшафти і зміну їхньої структури. Із часом систематичний вплив людини на навколишнє середовище підсилювався, що стало передумовою порушення екологічного балансу в природі. Особливо це позначалося на землях, по-перше, через те, що вони є найбільш вразливим компонентом середовища, та, по-друге, тому що серед різних видів природокористування найбільше значення має землекористування, а земля є головним засобом виробництва. Отже, з усіх компонентів довілля саме на землі припадають найбільші антропогенні навантаження. Це повною мірою стосується Луганської області, на території якої віддавна розвинуті як сільськогосподарське, так і гірничопромислове землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема еволюції землекористування в

Україні, раціонального використання земельних ресурсів, земельного потенціалу Луганської області присвячені праці Д.С. Добряка та ін. [2], Ф.Я. Кіпчача [4], З.П. Паньківа [6; 7], О.О. Кисельової [3] й інших авторів, які наголошували на екологічному аспекті землекористування.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати структуру землекористування в Луганській області та деякі показники землезабезпечення цього регіону.

Завдання статті:

– окреслити історичні передумови формування структури землекористування в Луганській області;

– охарактеризувати забезпеченість земельними ресурсами в розрахунку на одного мешканця Луганської області порівняно з іншими регіонами;

– проаналізувати сучасну структуру землекористування на Луганщині;

– виявити внутрішньорегіональні відмінності в розподілі земельного фонду в адміністративних районах Луганської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заселення й господарське освоєння східних територій України, зокрема сучасної Луганської області, розпочалося пізніше, ніж решті земель, і відбувалося досить інтенсивно, структура землекористування на Луганщині почала формуватися лише на початку XVI ст. Надалі сільськогосподарській освоєності зазначеної території сприяли ліквідація кріпацтва (1861 р.) та Столипінська аграрна реформа (1906–1912 рр.). Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. структура землекористування на Луганщині якісно змінилася, коли після відкриття родовищ кам'яного вугілля Донбасу тут було започатковано вугільну промисловість.

Запровадження державної власності на землю й колективної форми господарювання (1920-і рр. XX ст.) привело до подальших суттєвих змін у землекористуванні, яке дедалі більше набувало екстенсивного характеру (зокрема, площа ріллі вже становила 72% у структурі сільськогосподарських угідь) та нерациональної структури посівних площ (під ерозійно небезпечні культури відводилося до 45% ріллі) [5].

Останніми десятиріччями сталися значні зміни форм власності земель, що певним

чином позначилося як на характері землекористування та структурі земельного фонду, так і на його якісних характеристиках.

Сучасна площа Луганської області (зокрема, як контрольовані Україною, так і тимчасово окуповані російсько-терористичними військами території) становить 26 683,68 га, або 26,7 тис. км², що становить 4,4% від площі держави.

На нашу думку, про економічний потенціал країни свідчить, передусім, показник землезабезпеченості її населення. Так, у світі на одного мешканця припадає 2,26 га із земельного фонду, 0,84 га – із сільськогосподарських земель, ріллі – 0,24 га, лісових земель – 0,67 га [7]. В Україні ці показники становлять відповідно 1,3; 0,93; 0,67 та 0,23 га (табл. 1).

Забезпеченість землею населення Луганської області нижча, ніж загалом в Україні, на 27% і на 63% є нижчою, ніж у світі. За площею ріллі, що припадає на одну особу, Луганська область також поступається середнім показникам для України. Особливо низьким є рівень забезпечення лісовими ресурсами, що характеризується показником 0,15 га/ос., що майже в 5 разів менше, ніж у середньому в Україні.

Забезпеченість сільськогосподарськими угіддями кожного мешканця Луганщини за майже півстоліття зазнала деяких змін: коливаючись у межах 0,77 – 0,68 га/ос., вона зменшилася насамкінець до 0,74 га/ос. Хоча

Таблиця 1

Забезпеченість земельними ресурсами в розрахунку на одного мешканця [7]

	Площа земельного фонду, га	Сільськогосподарські землі, га	Рілля, га	Лісові землі, га
Світ загалом	2,26	0,84	0,2	0,67
Україна	1,3	0,93	0,67	0,23
Луганська область	1,18	0,86	0,56	0,15

Таблиця 2

Площа сільськогосподарських угідь у розрахунку на одного мешканця Луганської області [4]

Область	1960 р.	1975 р.	1980 р.	1985 р.	1990 р.	1995 р.
Луганська	0,77	0,68	0,68	0,67	0,66	0,69
Донецька (найменший показник)	0,47	0,41	0,39	0,38	0,38	0,39
Херсонська (найбільший показник)	2,45	1,82	1,67	1,62	1,59	1,56
Україна	1,01	0,88	0,85	0,83	0,81	0,81

цей показник є нижчим за такий по Україні, він залишається невтішним (табл. 2).

Площа ріллі на одного мешканця також стабільно зменшувалася (табл. 3) відповідно до загальної тенденції для інших областей і загалом для України й досягла значення 0,52 га/ос.

В.П. Руденко [8] оцінює земельний потенціал Луганської області за загальнодержавною шкалою як найнижчий в Україні, він становить 59 балів (для порівняння – Донецька область оцінюється в 95 балів).

За статистичними матеріалами [9], землі Луганщини поділяються на: сільськогосподарські землі (73,30%), ліси й інші лісовкриті площі (13,33%), забудовані землі (4,81%), відкриті заболочені землі (0,62%), відкриті землі без рослинного покриву (7,07%), води (0,83%), на сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом припадає 0,04% (рис. 1; табл. 4).

Наведені дані свідчать, що земельний фонд Луганської області характеризується надзвичайно високим показником сільськогоспо-

Таблиця 3

Площа ріллі в розрахунку на одного мешканця Луганської області [9]

	1960 р.	1975 р.	1980 р.	1985 р.	1990 р.	1995 р.
Луганська	0,59	0,52	0,52	0,52	0,50	0,50
Донецька	0,38	0,33	0,32	0,32	0,31	0,32
Закарпатська (найменший показник)	0,20	0,17	0,16	0,16	0,16	0,15
Херсонська (найбільший показник)	2,04	1,61	1,48	1,43	1,41	1,40
Україна	0,80	0,70	0,69	0,67	0,65	0,65

Таблиця 4

Структура земельного фонду Луганської області [9]

№ з/п	Найменування угідь	Площа (тис. га)
1	Сільськогосподарські землі	1 955,96
2	Ліси й інші лісовкриті площі	355,80
3	Забудовані землі	128,23
4	Відкриті заболочені землі	16,53
5	Відкриті землі без рослинного покриву	188,69
6	Води	22,06
7	Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом	1,10
8	Загальна площа	2 668,37

Таблиця 5

Структура земельного фонду (1995 р., %) [10]

	С.-г. землі	Зокрема рілля	Лісові землі	Інші землі
Світ загалом	37,1	10,4	29,6	33,3
Україна	71,0	51	17,5	1,76
Луганська обл.	73,30	65,46	13,33	7,29

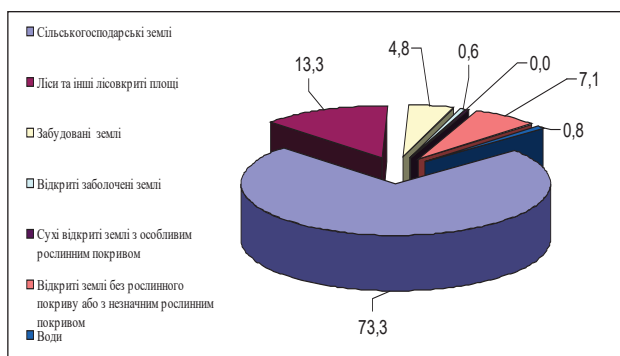

Рис. 1. Розподіл земельного фонду Луганської області (%) станом на 2016 р. [9]

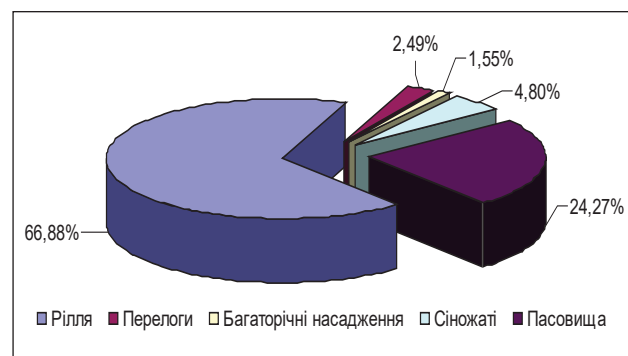

Рис. 2. Структура сільськогосподарських угідь у Луганській області [9]

Таблиця 6

Динаміка розвитку земельних ресурсів Луганської області (Екологічний паспорт за 2017 р.)

Основні види земель та угідь	2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		Тенденція
	Усього, тис. га	% загальної площі території	Усього, тис. га	% загальної площі території	Усього, тис. га	% загальної площі території	Усього, тис. га	% загальної площі території	Усього, тис. га	% загальної площі території	
Загальна територія	1 831 882	100	1 831 882	100	1 831 882	100	1 831 882	100	1 831 882	100	–
зокрема:											
<i>1. Сільськогосподарські угіддя</i>	<i>1 406 420,716</i>	<i>76,77</i>	<i>1 406 277,445</i>	<i>76,77</i>	<i>1 406 199,347</i>	<i>76,76</i>	<i>1 406 189,416</i>	<i>76,76</i>	<i>1 406 189,416</i>	<i>76,76</i>	– 0,01%
з них											
– рілля	985 020,3774	53,77	985 460,5 699	53,79	981 886,0 061	53,60	981 483,7 819	53,58	981 483,7 819	53,58	– 0,19%
– перелogi	14 090,9 022	0,77	13 815,3 818	0,75	12 268,458	0,67	12 105,1 203	0,66	12 105,1 203	0,66	– 0,11%
– багаторічні насадження	14 632,6 734	0,80	14 627,7 633	0,80	14 625,4 623	0,80	14 626,2 432	0,80	14 626,2 432	0,80	–
– сiножатi i пасовища	392 676,7 631	21,44	392 373,73	21,42	397 419,421	21,69	397 974,2 703	21,72	397 974,2 703	21,72	+ 0,28%
<i>2. Ліси i iнші лісовкриті площі</i>	<i>244 003,7 171</i>	<i>13,32</i>	<i>244 370,8 457</i>	<i>13,34</i>	<i>244 424,159</i>	<i>13,34</i>	<i>244 443,859</i>	<i>13,34</i>	<i>244 443,859</i>	<i>13,34</i>	+ 0,02%
з них вкриті лісовою рослинністю	206 977,5 957	11,30	207 283,3 908	11,32	207 298,3 983	11,32	207 298,3 983	11,32	207 298,3 983	11,32	+ 0,02%
<i>3. Забудовані землі</i>	<i>50 581,9 365</i>	<i>2,76</i>	<i>50 504,034</i>	<i>2,76</i>	<i>50 535,0 336</i>	<i>2,76</i>	<i>50 536,0 552</i>	<i>2,76</i>	<i>50 536,0 552</i>	<i>2,76</i>	–
<i>4. Відкриті заболочені землі</i>	<i>14 862,5 292</i>	<i>0,81</i>	<i>14 892,2 285</i>	<i>0,81</i>	<i>14 892,2 285</i>	<i>0,81</i>	<i>14 892,2 285</i>	<i>0,81</i>	<i>14 892,2 285</i>	<i>0,81</i>	–
<i>5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі зі зсувами, щебнем, галькою, гoлими скелями)</i>	<i>66 516,4 325</i>	<i>3,63</i>	<i>66 428,8 907</i>	<i>3,63</i>	<i>66 386,7 605</i>	<i>3,62</i>	<i>66 371,8 292</i>	<i>3,62</i>	<i>66 371,8 292</i>	<i>3,62</i>	– 0,01%
<i>6. Інші землі</i>	<i>34 576,5 681</i>	<i>1,89</i>	<i>34 489,8 655</i>	<i>1,88</i>	<i>34 521,9 241</i>	<i>1,88</i>	<i>34 526,0 655</i>	<i>1,88</i>	<i>34 526,0 655</i>	<i>1,88</i>	– 0,01%
<i>Усього земель (суша)</i>	<i>1 816 961,9</i>	<i>99,19</i>	<i>1 816 963,309</i>	<i>99,19</i>	<i>1 816 959,453</i>	<i>99,19</i>	<i>1 816 959,453</i>	<i>99,19</i>	<i>1 816 959,453</i>	<i>99,19</i>	–
<i>Території, що покриті поверхневими водами</i>	<i>14 920,1 005</i>	<i>0,81</i>	<i>14 918,6 906</i>	<i>0,81</i>	<i>14 922,5 469</i>	<i>0,81</i>	<i>14 922,5 469</i>	<i>0,81</i>	<i>14 922,5 469</i>	<i>0,81</i>	–

дарської освоєності. На сільськогосподарські землі, станом на 1 січня 2016 р., припадає 1 955 955,26 га, або 73,30% від загальної площі адміністративної області (для порівняння: світові запаси сільськогосподарських земель становлять 37,1% від загальної площі земельних ресурсів (1995 р. FAO Production Yearbook. – Rome: FAO, 1996 р.), а в Україні вони дорівнюють 71,06% (табл. 5).

Структура сільськогосподарських угідь, за даними 2016 р., має таку конфігурацію (рис. 2):

Серед таких, що переважають у земельному фонді, сільськогосподарські землі, на частку яких припадає 73,30%, зазнають найбільшого тиску, оскільки 65,46% їхньої площі використовується під рілля, а саме вона вирізняється значним ступенем деградації (еродованість ріллі сягає критичної величини – 67,7%).

Суто природними та стійкими є ліси, за певних умов відносно стійкими вважаються сіножаті та пасовища. Нестійкими треба вважати такі угіддя, що перебувають під впливом господарської діяльності людини, зазнали значного перетворення, змінили свої властивості (орні землі, лісопаркові зони тощо). Стабілізуючу роль відіграють ліси та лісонасадження, але їхня частка становить лише 13,33% від загальної площі Луганської області.

До інших земель належать малопродатні для сільського господарства землі (відслонені схили з виходами корінних порід, кам'яністі плакори із чергуванням грив та пасм, засипа-

них щебенем), заселені та забудовані території, тобто такі, що вже не можна використати якимось інакше.

Землі Луганської області характеризуються високим біопродуктивним потенціалом, оскільки основна база землеробства розміщується на ґрунтах чорноземного типу.

Підраховано, що в Луганській області на особливо цінні сільськогосподарські угіддя припадає 16,1% (в Україні – 36,7%), на особливо цінну рілля – 20,3% (загалом в Україні – 44,8%) [1].

Розвиток земельних ресурсів відбувається на користь угідь, що стабілізують середовище (рис. 3; табл. 6). Так, з 1999 р. знижується частка ріллі, проте збільшується площа земель під пасовищами та сіножатями. Але, на нашу думку, ця позитивна тенденція ще не значно поліпшує ситуацію.

За внутрішнім розподілом земельного фонду в адміністративних районах області найвищими показниками забезпеченості земельними ресурсами характеризуються Довжанський (7,5%), Сватівський (6,9%), Антрацитівський (6,6%), Троїцький (6,5%) райони. Найнижчі показники мають Перевальський (3,2%) та Міловський (3,8%) адміністративні райони, що спричинено неоднорідними природними умовами (передусім, особливостями рельєфу).

Висновки із проведеного дослідження. Луганська область належить до найменш забезпечених земельними ресурсами, зокрема сіль-

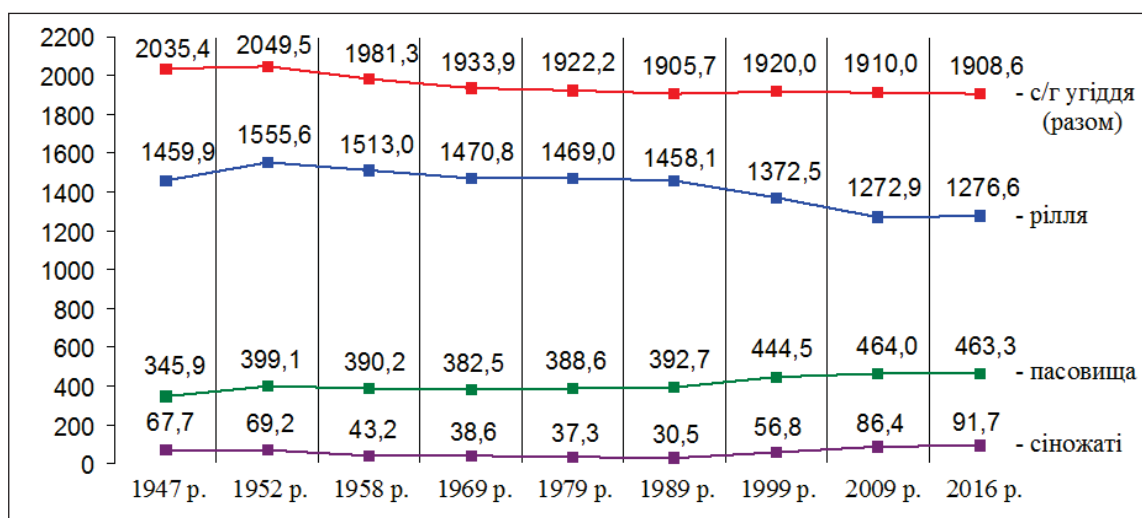

Рис. 3. Динаміка змін структури сільськогосподарських угідь протягом 1947–2016 рр. (тис. га) [9]

ськогосподарськими угіддями, регіонів України, що видно як із показників площ, зайнятих різними категоріями земель, так і площ земель у розрахунку на одного мешканця. Співвідношення різних видів сільськогосподарських земель є нераціональним, оскільки на ріллю припадає непропорційно високий відсоток займаної території. У межах області найвищі показники землезабезпеченості мають адміністративні райони на крайньому півдні (території Головного Донецького вододілу) та північному заході (південні відроги Середньоруської височини), що відзначаються найбільш випо-
ложеним рельєфом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний земельний кадастр України станом на 1 січня 1996 р. Кн. 2. К.: Державний комітет України із земельних ресурсів, 1996. 206 с.
2. Добряк Д.С., Канаш О.П., Бабміндра Д.І., Розумний І.А. Класифікація сільськогосподарських земель як наукова передумова їх екологобезпечного використання. 2-е вид., доповн. К.: Урожай, 2009. 464 с.
3. Кисельова О.О. Земельний потенціал Луганщини як умова післявоєнного відродження. Освітньо-наукові виміри географії: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Полтава, 25–26 квітня 2016 р. / відп. ред. С.М. Шевчук. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2016. С. 132–136.
4. Кіпгач Ф.Я. Землі України: категорії, право власності, стан використання, охорона. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 240 с.
5. Милехин П.А., Джос А.Н., Коминова Г.Г. Ландшафтна організація території землекористованих – основа охорони земель в умовах реформування земельних відносин. Луганськ, 2002. 40 с.
6. Паньків З.П. Еволюція землекористування в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 188 с.
7. Паньків З.П. Землекористування в Карпатському регіоні України: теорія, історія та сучасний стан: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 340 с.
8. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України: підручник: у 3-х ч. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2010. 552 с.
9. Фондові матеріали Головного управління Держгеокадастру України в Луганській області.
10. 1995 FAO Production Yearbook. Rome: FAO, 1996. 202 p.